

“G‘AROYIB US SIG‘AR” DEVONIDAGI ALIF HARFI BILAN TUGOVCHI HAMD G‘AZALLAR

Dustkarayeva Surayyo Nartaylakovna

Toshkent Davlat Sharkshunoslik universiteti

Annotatsiya Ushbu maqolada Alisher Navoiyning “Xazoyinul-maoniy” kulliyotidagi birinchi devon – “G‘aroyib us-sig‘ar” tarkibidagi “alif” harfi bilan tugallanuvchi hamd g‘azallarning matni tahlil qilingan. Shuning-dek, Hamid Sulaymon¹ tayyorlagan tanqidiy matnga ham murojaat qilingan. E’tiborli jihati, maqolada badiiy matn amaliy va nazariy matnshunoslik nuqtayi nazaridan tadqiqqa tortilgan. Muallif g‘azallarning ko‘chirilishi o‘rtasidagi farqlarni o‘rganish bilan birg aularning mazmuniga ham e’tibor qaratgan.

Kalit so‘zlar: devon, matn, qo‘lyozma, kulliyot, nusxa, qiyos ,kotib, tanqidiy matn, hamd, g‘azal, maqta’, matla’, taxallus.

Alisher Navoiy ijodiy merosini o‘rganish keying yillarda yangi bosqichga ko‘tarildi. Shoir ijodiga falsafiy manba sifatida qarash tez-tez kuzatilmoqda. Tadqiqotlarda asarlarning badiiy xususiyatlari, tilshunoslikdagi ahamiyati va qo‘lyozmalar tavsifi, she’rlar, baytlar soni o‘rtasidagi farqlarni sanash bevosita matnga, uning g‘oyasiga, ruhiga kirib borish bilan almashib boryapti. Navoiyshunoslikning dastlabki davrlari – sobiq sho‘rolar zamonida shoir asarlarini kirill alifbosiga tabdil qilish, chop etish masalalar ustuvor bo‘lsa, mustaqillik davridagi izlanishlarda ushbu nashr-larga suyangan holda badiiyatgaoid tahlillar, ramzlar va timsollarni o‘rganish kabi tamoyillar ko‘proq ko‘zga tashlandi. Shuningdek, shoir g‘azallarini sharhlash an’anasi vujudga keldi. Bu yo‘lda N. Komilov, I. Haqqulov, N. Jumaxo‘ja, O. Davlatov, B. To‘xliyev, K. Mullaxo‘jayeva

¹ Аlisher Навоий. 2012. Фаройиб ус-сиғар. Танкидий матн. Тузувчи Ҳамид Сулаймон. Тошкент: Mumtoz so‘z

va boshqa navoiyshunoslarning salmoqli ishlari yuzaga keldi. Endilik-da Alisher Navoiy merosini yaxlit tizim sifatida o‘rganish, shoir ijodi haqidagi savollarni uning barcha matnlari ichidan izlash, mutafakkir ijodkorning ma’naviy olami, ruhoniylar dunyosini matnlar asosida yangi metodlar bilan tadqiq qilish asosiy masalaga aylanmoqda. Bugun Alisher Navoiy ijodini o‘zida aks ettirgan har bir qo‘lyozmaga ham qiyosiy, ham individual yondashuv zaruratga aylandi. Qo‘lyozma matnida shoir asarining qay shaklda aks etgani, o‘zgarishlar kotibning maishiy sharoiti yoki ruhiy holatiga bog‘liqmi yoki ijtimoiy-siyosiy sabablar bilan izohlanadimi degan savollarga javob izlash, pirovardida turli davrlarda Alisher Navoiy merosi jamiyat tafakkurida qanday ahamiyat kasb etganligini aniqlash, asosiysi, shoir asarlarining asl mazmunini tushunish, talqin qilish-ga e’tibor qaratmoq kerak. Biz ushbu maqolada “G‘aroyib us-sig‘ar”² devonining ayrim matnlarini tadqiq qilishni maqsad qilib oldik.

“Alif” bilan tugallanuvchi g‘azallar ichidan hamd g‘azallar matniga diqqat qaratdik. Chunki shoirning ilohiyot, olamning yaralishi, odamning olamdagi o‘rni bilan bog‘liq qarashlari, asosan, hamd g‘azallarida yorqinroq namoyon bo‘ladi. Bu qarashlar Alisher Navoiy ijodining o‘q ildizi, ya’ni barcha asarlarini harakatlantirib turgan ma’naviy, ruhoniylar quvvat, ularni tushunishda kalit hisoblanadi.

“G‘aroyib us-sig‘ar” alif harifidan boshlanadigan g‘azallarida ushbu san’at ancha faol qo‘llanilgan. Devonda uning 100ga yaqin namunalarini uchratish mumkin. Shoir she’riyatida radd ul-qofiyani quyidagi ko‘rinishlari uchraydi:

Iloho, podshoho, kirdigoro,

Sanga ochug‘nihonu oshkoro.

Qofiyadosh so‘zlardan keyin aynan takror qaytariladigan bir yo bir necha so‘z radif deb ataladi. Harakatsiz raviydan keyin aynan takror kelgan ikki harfli so‘z bo‘lsa ham radif deyiladi; masalan: “yafrog‘cha — tufrog‘cha qofiyadosh so‘zlarda “g‘”

² Комилов, Н. 2012. Маънолар оламига сафар. Тошкент: Tamaddun.

harfi raviy va **-cha** qo‘shimchasi radif hisoblanadi. Qofiya mavsula bo‘lgan holda, vasl harfi bo‘lsin va yo qo‘shimcha so‘z, mustaqil bir so‘z yo birikma bo‘lishi lozim. Chunki vasl harfiga mazid, noyiralar qo‘shilib kelishi mumkin.

Devonda qofiyadan keyin keltirilgan radiflar soni 270dan ortiq bo‘lib, ular 500 yuzga yaqin muraddaf g‘azallarda qo‘llanilgan. Bulardan — 217tasi o‘zbekcha, 23tasi arabcha va 19tasi forscha radiflar so‘zlardan iboratdir. Qofiyalarda esa aksincha, ularning ko‘p qismi arabcha, undan keyingi o‘rinda forsiy va eng kami o‘zbek tilidagi so‘zlardan tashkil topgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Алишер Навоий. 2012. Фаройиб ус-сиғар. Танқидий матн. Тузувчи Ҳамид Сулаймон. Тошкент: Mumtozso‘z
2. Комилов, Н. 2012. Маънолар оламига сафар. Тошкент: Tamaddun.
3. Сирожиддинов, Ш. 2019. Матншунослик сабоқлари. Тошкент: Navoiyuniversiteti.
4. Рустамий, А. 2003. Адиблар одобидан адаблар. Тошкент: Маънавият.